

MIGRAȚII LEXICALE EȘUATE⁵

Este cunoscut faptul că fiecare domeniu al experienței umane tinde să-și formeze o terminologie aparte și că unii termeni de specialitate pot migra dintr-un domeniu în altul, iar atunci când experiența comună se intersectează cu experiența de specialitate pot ajunge în limba comună. De obicei, migrațiile de acest fel sunt însoțite de schimbări de sens, reterminologizări sau mai precis de adaptări semantice impuse de specificul domeniului în care se fixează, sau, în cazul limbii comune, de așa-numita determinologizare [1].

De exemplu, **antena**, termen marinăresc latinesc la origine care denumește verga sau bara oblică cu care sunt susținute pânzele la anumite tipuri de veliere, a migrat în secolul al XVIII-le în domeniul zoologiei însemnând apendicele senzorial al anumitor viețuitoare, și-a continuat migrația ajungând pe la jumătatea secolului al XX-lea în domeniul telecomunicațiilor pentru a desemna elementul metalic de diferite forme care captează sau difuzează undele electromagnetice ale transmisiunilor radio [2] sau TV și, în cele din urmă, s-a răspândit și în limba comună unde s-a detrimnologizat însemnând și „sursă/surse de informare”.

Dicționarele explicative înregistrează sub aceeași intrare sensurile unui cuvânt utilizabil în diferite domenii de specialitate. În măsura în care domeniile de specialitate respective sunt net distincte, avem a face mai degrabă cu termenii omonimi decât cu un cuvânt polisemantic, chiar dacă există o evidentă înrudire a sensurilor. De exemplu substantivului **coloană**, la origine un termen din arhitectură, „stâlp cilindric menit a susține părțile unei zidiri sau servind numai ca ornament” a migrat în cel puțin 11 domenii de specialitate diferite :

1. Medicină : *coloană vertebrală* „totalitatea vertebrelor reunite cap la cap, formând axul de susținere a scheletului la animalele vertebrate; șira spinării.”

⁵ Lucrarea a fost susținută în plenul conferinței *Lexic comun – Lexic specializat*, 19-20 mai 2017.

2. Speologie : „formație cu aspect de stâlp apărută în peșteri prin unirea unei stalactite cu o stalagmită.”
3. Terminologia marinărească : „Parte dintr-un catarg care iese deasupra punții.”
4. Fizică: „ masă de lichid conținută într-un tub sau care țâșnește cu putere dintr-o conductă sau dintr-un rezervor.”
5. Terminologia tipografică : „fiecare dintre secțiunile verticale în care se împarte o pagină tipărită de ziar, revistă etc. și care este despărțită de celelalte printr-o linie neagră verticală sau printr-un spațiu alb.”
„ Rubrică într-un formular, registru etc.”
6. Matematică „Șir de cifre așezate unele sub altele într-un tabel, într-o matrice etc. pentru a putea fi adunate.”
7. Chimie : „nume dat mai multor aparate folosite în chimie și în industria chimică, alcătuite dintr-o manta cilindrică verticală de metal, de sticlă etc. care conține materiale adsorbante sau talere de formă specială, materiale filtrante etc.”
8. Terminologia auto : *coloană de evacuare* „tub, țeavă prin care gazele produse prin arderea combustibilului în motor sunt dirijate către toba de eșapament.”
9. Terminologia instalațiilor sanitare : *coloană de evacuare* „tub, țeavă care permit apei din instalațiile sanitare să se scurgă în conducta de canalizare.”
10. Terminologia militară: „formație realizată prin dispunerea în adâncime a unităților militare în vederea deplasării lor.”
11. Cinematografie: *coloană sonoră* „ansamblu de sunete (cuvinte, muzică etc.) care însoțesc imaginile unui film.”

Trecerea unui termen dintr-un domeniu în altul și adăugarea noilor sensuri are la bază, așa cum a arătat încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea Arsène Darmesteter [3] condiții logice, acțiuni psihologice și condiții filologice care pot fi cercetate prin metoda comparativă și istorică.

Uneori, este posibil ca un termen să eșueze în migrația sa, adică să ajungă acolo unde nu ar trebui să se afle, fie că e vorba de limba comună, fie că e vorba de terminologia de specialitate a unui domeniu tehnic sau științific.

În română, *greșă* și *a greșă* sunt termeni medicali împrumutați din franceză *greffe* și *greffer* unde, la origine sunt termeni din horticultură[4], care corespund termenilor românești *altoi* și *a altoi*. În franceză termenii amintiți au trecut în domeniul medical, mai precis chirurgical, căpătând sensul de *transplant*. Tot în franceză, au suferit procesul de determinologizare termenii din horticultură, nu cei din medicină, ajungând

să însemne „a adăuga, a introduce, a insera un element nou sau complementar”. În română *grevă* și *a greva*, doar termenii medicali cu sensul „transplant”, „a transplanta”, nu și horticoli, sunt folosiți cu sensul „adăugire, inserție”, respectiv „a (se) adăuga, a insera” care nu se justifică prin procesul de determinologizare a termenilor medicali adoptați de română. De aceea exprimări ca cele de mai jos, efect al unei anumite prețiozități, par nepotrivite în română, deoarece trimit mai degrabă la *altoi* și la *a altoi*.

Dacă o carte nu înseamnă pentru tine **o grevă pe creier**, dacă nu te implici în lumea ei cu tot trupul și spiritul tău, mai bine pentru tine e să stai în fața televizorului.

Obosit de lipsa trăirii în comuniune cu Creatorul său, omul este simplu de amăgit sau se amăgește cu surogate, cu ideologii cu impact social sau doar personal. Ele **se grefează pe** nevoia lui intrinsecă de spiritualitate.

(<http://www.ziarulevenimentul.ro/m/stiri/Cultura/vidul-spiritual-si-ideologiile--66624.html>)

Și adjectivul *acut* este un termen care a eșuat în terminologia medicală românească, cel puțin în colocația *boală acută* „care se manifestă violent și rapid evoluând spre criză”, în opoziție cu *boală cronică* „de lungă durată”. Dictionarele românești explică acest adjectiv din lat. *acutus* sau din italiană *acuto* fără să menționeze însă colocația din engleză *acute disease*. Se pare că în engleză, *acute* a migrat din terminologia matematicii (*acute angle*) sau a muzicii (*acute sound*) în domeniul medical *acute disease* corespunzând denumirii comune *extremely sharp or intense pain* [5]. În franceză, *acute*, un dublet savant al fr. *aigu* s-a folosit doar în terminologia tipografică, a zețarilor mai precis, însemnând litera *e* marcată de un accent ascuțit și nu a migrat în terminologia medicală. Astfel în română *acut/acută* este sinonim cu *grav/gravă* în denumirile consacrate de limbajul medical *boală acută*, *apendicită acută*, *sindrom acut* etc.

Adjectivul *pervers/ă*, termen din psihopatologie, migrează în limba comună și începe să fie folosit în româna de azi din ce în ce cu mai frecvent cu sensul „rău, malefic, nefast” :

Iar acum e Avocatul Poporului (din 2014), cu o activitate destul de somnolentă și „convenabilă”, când nu e „sfătuit”, ca zilele trecute, să se facă de râs cu o plângere la Curtea Constituțională, aiuritoare pentru cine nu e hârșit în mari (și perverse) „finețuri” juridice.) (http://adevarul.ro/news/politica/Tara-ciorbea-tara-ghita-1_587346d95ab6550cb841471f/index.html, 9 ianuarie 2017, 10:20)

Dacă aș avea o putere din asta perversă sau mi-ați asigura un mandat de imunitate, aș distruge tot mediul electronic tuturor aleșilor noștri”(

Trebuie precizat însă că doar colocația *efect pervers* < fr. *effet pervers* are sensul „conséquence néfaste, pernicieuse, qui n'était pas prévue ou prévisible, et qui n'en est que plus redoutable”. În alte colocații de felul *âme, esprit, intelligence, nature pervers(e); conseil, curiosité, désir, goût, impulsion, instinct, joie, plaisir, sensualité, volupté pervers(e)* sensul adjectivului amintit trimite la termenul din psihopatologie „qui est totalement dépourvu de sentiments et de sens moral; dont le comportement sexuel s'écarte de la normalité”. De aceea este nepotivită să se spună că *legea salarizării unice este perversă*. Cel mult se poate vorbi de *efectul sau de efectele perverse*, adică neprevăzute, neașteptate ale acestei legi.

Și adjectivul *alternativ* < fr. *alternatif* „qui vient tour à tour, qui se répète à intervalles plus ou moins réguliers” a migrat în diferite domenii :

1. AGRIC. *Cultures alternatives*
2. DR. *Obligation alternative*. „Contrat dans lequel le débiteur peut à son choix s'acquitter par l'accomplissement de l'une ou l'autre des obligations auxquelles il s'est engagé.” (Nouv. Lar. ill.).
3. ÉLECTR. *Courant alternatif* (Courant) „caractérisé par une succession d'alternances positives et négatives qui sont égales et se succèdent dans un sens et dans l'autre à des intervalles de temps réguliers.” Anton. *courant continu*.
4. LOG. *Proposition alternative* (Proposition) „qui énonce deux choses dont une seule est vraie.”
5. MÉCAN. *Mouvement alternatif*. „Mouvement qui a lieu tantôt dans un sens, tantôt en sens contraire, et régulièrement, comme celui d'un piston dans le cylindre d'une machine à vapeur, ou celui d'un pendule oscillant autour du point d'attache de sa tige.”
6. MUS. et THÉÂTRE ANTIQUE. *Chant alternatif*. (Chant) „dans lequel deux chœurs, deux chanteurs, deux instruments chantent ou jouent alternativement, en se répondant.”
7. POL. *Présidence alternative* (d'une assemblée). Présidence exercée à tour de rôle par des personnes différentes.
8. THÉRAPEUTIQUE. *Matelas alternatif*. „Matelas pneumatique formé de deux séries de boudins que l'on gonfle et que l'on dégonfle alternativement.” [6]

În română adjectivul *alternativ* a ajuns și în domeniul producției de carte școlară unde a eșuat cu sensul „despre manuale: la alegere, care permite sau presupune o alegere”, probabil sub influența substantivului

alternativă „cealaltă posibilitate” sau a unor formulării din engleză de felul *an alternative plan* „care permite o alegere” (de menționat, tot între două posibilități). Astfel manualele alternative sunt de fapt simultane, deoarece sunt folosite în același timp de populația școlară.

Exemplele de migrații lexicale eșuate sunt mult mai numeroase, mai vechi (*medicii consultă pacienții, profesorii meditează elevii* o eșuare în română a fr. *consulter* „en parlant d'un médecin ou d'un avocat, donner des consultations, recevoir les clients dans son cabinet. *Ce médecin, cet avocat consulte tous les jours de cinq à six heures*”, respectiv fr. *méditer* „soumettre à une longue et mûre réflexion”) sau mai noi (de exemplu, termenul din algebră *binom* care a ajuns să însemne “pereche” sau în general două obiecte, lucruri de același fel, „un binom de bere”, discutat recent de Zafiu (2017).

Termenii științifici pot eșua nu numai din punctul de vedere al sensului, ci și din punct de vedere stilistic. Guțu Romalo (2000 : 141-155, *passim*) a semnalat predilecția jurnaliștilor de a folosi, în locul termenilor comuni, termenii din diferite domenii științifice, ceea ce duce la exprimări artificiale, nepotrivite, pretențios savante : *a amplifica* î.l.d. *a spori, a crește, simptom* î.l.d. *indiciu, semn, traiectorie* î.l.d. *parcurs, drum, ecuație* î.l.d. *asociere* de elemente diferite care au un anumit rezultat etc.[7]

Se poate afirma că migrația termenilor dintr-un domeniu în altul este un fenomen firesc care se bazează pe un anumit mecanism. Atunci când vorbitorii se abat de la logica acestui mecanism termenii eșuează în domenii sau utilizări nepotrivite.

NOTE:

- [1]. Alături de termenul determinologizare se mai folosesc, cu nuanțe diferite, și termenii vulgarizare și banalizare, discutați de Bidu-Vrănceanu (2007) p. 155-176.
- [2]. Definită de Scriban (1939) s.v. **antenă**, „catarg de prins undele radiofonice.”
- [3]. Darmesteter (1877) p. 55-87.
- [4]. TLFi s.v. **greffe**
- [5]. Hoad (1993) s.v. **acute**
- [6]. TLFi s.v. **alternatif**
- [7]. Guțu Romalo (2000) p. 141-155, *passim*.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

- Guțu Romalo (2000). *Corectitudine și greșeală. Limba română de azi*, București, Editura Humanitas Educațional.
- Bidu-Vrănceanu, Angela (2007). *Lexicul specializat în mișcare. De la dicționare la texte*, București, Editura Universității din București.
- Darmesteter, Arsene (1877). *La vie des mots étudiée dans leurs significations*, Paris.
- Hoad, T. F. ed. (1993). *The concise Oxford Dictionary of English Etymology*, Oxford University Press.
- Scriban, August (1939).
- TLFi. *Trésor de la Langue Française informatisé*. <http://atilf.atilf.fr/scripts/mep.exe?>
- Zafiu (2017). „Binomul”, în *Dilema veche*, nr. 687, 20-26 aprilie 2017.

About the Incorrect Use of Scientific Terms in Common Romanian

Abstract: *The article refers to the misuse of technical or scientific terms in common Romanian. When a word has passed from a specialized terminology to another domain it may fail at the lexical or stylistic level: alternativ "to the choice", perverse "bad" etc.*

Key words: *word, term, terminology, lexical level.*